

Zeybek Kültüründe Yüze Çıkma ve Kır Serdarlığı
Amnesty for Zeybeks

Ercan Uyanık*
Ali Özçelik**

Özet

Batı Anadolu kültüründe önemli bir yeri olan zeybekler, kendilerinden zarar görmeyen kesimler tarafından kahraman ve adalet savaşçısı olarak görülürken Osmanlı yöneticileri onları harami ve haşere olarak adlandırmışlardı. Devlet, zeybek çetelerini yok etmek ve yeni çetelerin ortaya çıkmasına engel olmak için çeşitli yöntemler denemişti. Çeteler, genellikle takip müfrezeleri aracılığıyla ortadan kaldırılmaya çalışılırdı. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise çeteler affedilerek dağdan indirilirdi. Bu çalışmada, devlet ve zeybekler arasındaki affedilme ilişkisi bağlamında kır serdarlığı müessesesi ele alınmaktadır. Konu, affedilip kır serdarı olan zeybek örnekleri üzerinden değerlendirilerek kır serdarlığı aracılığıyla hükümetin isyancıları merkezileştirip kendi hizmetine alma yöntemi incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeybek, yüze çıkma/düze inme, kır serdarlığı, Osmanlı Devleti

Abstract

In Western Anatolia zeybeks were considered heroes and fighters for justice by those who came to no harm from them. On the other hand, Ottoman administrators considered zeybeks a nuisance and a harmful element. The Ottoman state tried to disband zeybek gangs and prevent the emergence of new zeybek bands. When this was not possible, the state pardoned the gangs and ensured that the gangs came down from the mountains. This study examines the process of amnesty for zeybeks and the post of kır *serdarlığı*, a post which endowed an official position zeybeks. The study reviews this process by examining the case of individual zeybeks. The policy of endowing an official post to zeybeks was a strategy employed by the Ottoman State to instate rebels and draw them to its service.

Keywords: Zeybek, yüze çıkma/düze inme, kır serdarlığı, Ottoman State

Giriş

Bireylerdeki isyan duygusu, antik çağlardan beri hüküm sürmüş birçok şehir idaresi, hanedan devleti ve imparatorluk gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun da kızgın kitlelerin

* Yrd. Doç. Dr. Ercan Uyanık, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Buca, İzmir. ercan.uyanik@deu.edu.tr

** Ali Özçelik, Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Buca, İzmir. ali.ozcelik@ogr.deu.edu.tr

yıgınlarmın saldırgan başkaldırıışlarına maruz kalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin mutlak iktidar temelli politikalarına muhalefet eden bu insanlar, iktidar sahiplerini yeni çözümler aramaya itmiş; siyasi, askeri, idari ve hukuki uygulamaların yeniden şekillenmesine neden olmuşlardı. Devletin 16. ve 17. yüzyıllarda içinde bulunduğu mali bunalım zamanında baş gösteren Celali isyanları sırasında yöneticiler; suhtelerle, işsiz köylülerle, sekbanlarla, bölükbaşılarda, çiftbozanlarla ve leventlerle mücadele etmişlerdi. Osmanlı yöneticileri bu isyanları önce şiddetle bastırmaya çalışmışlar, bunun mümkün olmadığı durumlarda da isyancı liderlere, çeşitli makamlar vererek onları isyandan vazgeçirmişlerdi. 1607-1610 yılları arasında bütün Anadolu Celalilerinin önderi Canbulatođlu yenilgiye uğratılınca, binlerce eşkıya kılıçtan geçirilmiş, geri kalanlar da muhtelif cezalara çarptırılmışlardı.¹ Aynı tarihlerde Batı Anadolu Bölgesi de bu kargaşadan etkilenmeye başlamış; özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun Saruhan, Menteşe, Aydın, Hamit ve Teke sancakları hükümet için sürekli bir huzursuzluk yuvası haline gelmişti.² Bu huzursuzluğun ortaya çıkışında korsanlık faaliyetlerinin de payı vardı. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de güç kazanmasıyla beraber ortaya çıkan Cezayir korsanlığı ekolünden gelen deniz eşkıyalığı, insan kaynağını Batı Anadolu'dan topluyordu. Akdeniz'de korsanlık yapan reisler; Denizli, Aydın, Manisa, İzmir ve Balıkesir'den çiftçi ve göçebe gençleri toplayarak kendilerine tayfa yapıyorlardı. Hem korsan reisleri hem de tayfaları (leventler) için kârlı bir geçim kaynağı haline dönüşen korsanlık, Osmanlı denizciliğinin Akdeniz'de kan kaybettiği dönemlerde ikiye bölünmüştü.³ Bir taraf Kuzey Afrika kıyılarında Cezayir'de varlığını korumaya çalışırken diğer taraf ise Ege'de kara korsanlığına yani eşkıyalığa dönerek şehir, kasaba ve köyleri vurmaya başlamıştı. Böylece Batı Anadolu'da devletin yıkılışına dek varlığını sürdürecekt olan eşkıyalık hareketlerinin temeli atılmış oluyordu.⁴

18. yüzyılda savaşların getirdiği ağır vergi yükümlülüğü, dağa çıkışları hızlandırırken, 19. yüzyılda eşkıyalık, asilik eğilimi taşıyan köylü gençler için cazip bir istihdam türü haline gelmişti. 1821 yılındaki Mora Ayaklanması, 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılması, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı, 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve hemen ardından Fransa'nın Cezayir'i işgali, imparatorluğu siyasi ve ekonomik açıdan zora sokmuştu. Devletin mali açığı kapatmak için vergi oranlarını yükseltmesi, vergi toplamakla

¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul, 2011, s. 55.

² Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyamları*, İstanbul, 1995, s. 165, 177, 293.

³ Mustafa Akdağ, Türk korsanlığının güç kaybetmesinde Kanuni Sultan Süleyman'ın 1535 yılında Fransızlara verdiği kapitülasyonların da etkisi olduğunu düşünmektedir. Bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul, 2007, s. 687.

⁴ Sabri Yetkin, Batı Anadolu'daki Eşkıyalık Olaylarının Yapısal Bir İncelemesi (19. Yüzyılın Son Çeyreğinden Balkan Savaşına), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1995, s. 73.

görevli voyvodaların ve mütesellimlerin kimi zaman zorbalığa varan tahsilât yöntemleri, ayanların keyfi uygulamaları ve savaşa gitmek istemeyen asker kaçaklarının sayısının gün geçtikçe artması kaçınılmaz olarak eşkıyalığın kök salmasına sebep olmuştu. Tüm bu olumsuzlukların Ege Bölgesi'ne yansması ise Menderes'in verimli topraklarındaki pre-kapitalist ilişkiler nedeniyle zengin-fakir ayrımını daha keskin hale getirmişti. Bu sosyal ayrımın yansmaları, tarımın ticarileştiği Batı Anadolu'da zeybek diye adlandırılan kara eşkıyalarının tarih sahnesine çıkmalarına olanak sağlamıştı. Celali isyanlarından farklı olarak Batı Anadolu'daki zeybeklerin eşkıyalık faaliyetleri; belirli bir siyasi amaç, sistemli bir ideoloji veya örgütlü mezhepsel argümanlara sahip değildi. Daha ziyade pervasız bir şiddete ilişkin imgeleri çağrıştıran karakteristik bir özellik taşımaktaydı. Kendilerine has suretleri, kıyafetleri, aksesuarları, davranışları, mitleri ve gelenekleriyle yekpare bir görüntü sergileyen zeybekler, seçkin bir savaşçı klanını andırıyordu. II. Mahmut'un 31 Ekim 1828 tarihli fermanında "zeybek haşarati" diye nitelendirilen bu eli silahlı asiler, sözlü halk kültüründe Anadolu'nun kırsal kesimindeki her erkek çocuğunun özendiği kahramanlar gibi lanse edilmişlerdi. Böylelikle kötü ünleri ve halkta uyandırdıkları hayranlık duygusu nedeniyle gerçekle kurgu arasında sıkışıp kalmışlardı.

Bu çalışmada, isyanlarla mücadele konusunda köklü bir tecrübesi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun düzeni korumak adına Batı Anadolu'da zeybek adını alan eşkıya gruplarıyla kurduğu ilişkinin 19. ve 20. yüzyıl süreci ele alınmıştır. Devlet tarafından ele geçirilen veya affedilerek dağdan inmeleri sağlanan zeybeklerin neden affedildikleri, affedilme yöntemleri ve affedildikten sonra nasıl devlet hizmetine alındıkları, kişiler ve olaylar üzerinden değerlendirilerek betimlenmeye çalışılmıştır.

Af

Göçebe kültürün sert ve sözlü töreleriyle semavi bir dinin yazılı hukukunu ve hem Avrupa hem de kadim Ortadoğu geleneklerini bünyesinde eriten Osmanlı Devleti, yönetim kademesinde dikkate değer bir düzen ve disiplin ortaya çıkarmıştı.⁵ Osmanlı hükümdarları kendilerini, adaletin dağıtıcısı ve mazlumların koruyucusu sıfatlarıyla nitelendirmişlerdi.⁶ Böylesine ulvî bir sorumluluğu iktidar sıfatlarıyla süsleyen yöneticiler, varlıklarını tehdit eden en küçük hareketlenme veya şüphede kendisine başkaldıran isyancıları çoğu zaman kafalarını keserek, çengele asarak, çarmıha gererek, derilerini yüzerek veya kazığa oturtarak

⁵ Orta Asya göçebe geleneklerini İslam dininin yerleşik sistemine harmanlayan Osmanlı Devleti, Bizans'ın fethinin ardından bu köklü imparatorluğun bürokratik ve kültürel tecrübelerini de özümseyerek dikkate şayan bir medeniyet ortaya çıkarmıştı.

⁶ Osmanlı klasik dönem kanunnamelerine göre Osmanlı kanunlarının temel ilkesi "reaya ve ülke sultana aittir" kuralıydı. Bu ilke sultanın imparatorluktaki mutlak hâkimiyetini güvenceye alıyordu. Bkz. İnalçık, *age.*, s. 79.

cezalandırıp ibret ve pişmanlık duyguları yaratmaya çalışmışlardı. Salt şiddetin var olan memnuniyetsizliği arttırdığını gördükleri zaman ise bazen konjonktür gereği bazen de ilahi merhameti yansıtmak amacıyla bu asileri affetmişlerdi. Af olgusu, devlet açısından bir bahş ve lütuf olarak görülse de zeybek folklorunda bu durum; ferahlamak, rahata huzura ermek anlamında “yüze çıkmak” veya dağdan ovaya inmeyi ifade eden “düze inmek” olarak adlandırılmıştı. Yüze çıkmanın üç temel yöntemi vardı. Devletin özel zamanlarda çıkardığı genel af, eşkıyanın isteği ya da gönüllü teslimiyetiyle yapılan şartlı af ve devlet tarafından şahsa veya şahıslara teklif edilen özel af.

Genel af; kamu davası olarak hükmolunmuş olsa bile cezaların ve mahkûmiyetin bütün cezai neticelerinin geçersiz hale gelmesi anlamına gelir. Modern ceza hukuku doktrinde bu şekilde tarif edilen genel affa Osmanlı Devleti’nde de rastlamak mümkündür. Osmanlı hukuk sisteminde suçlular ancak padişahın iradesiyle affedilip serbest bırakılabilirlerdi. Padişahın bu konuda vereceği emir gerek mahkeme, gerek yetkili idareci, gerekse bizzat kendisi tarafından verilmiş idam veya müsadere hükmünü suçluluğun bütün sonuçlarıyla birlikte kesin olarak ortadan kaldırabilirdi.⁷

Osmanlı’nın geleneksel uygulamaları arasında yer alan kılıç kuşanmak, veladet ve cülus yıldönümü⁸ törenleriyle dini bayramlar ve kandiller genel af ilanları için uygun görülen günlerdi. II. Mahmut ile başlayan padişahların kendi doğum günlerini kutlama adetleri, Osmanlı tören protokolünün önemli bir parçası olmakla birlikte, affa vesile olan geleneksel bir uygulama haline de dönüşmüştü.⁹ Zaman zaman hapishanelerdeki nüfus fazlalığını eritmek için “sülûsan affı” adı verilen, ceza süresinin üçte ikisini tamamlamış mahkûmların kalan cezalarının affedilerek tahliye edilmesi yoluna da gidilmişti.

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı; kanun önünde eşitlik, mahkemelerin halka açık yapılması, dava sürecinin hızlandırılması, ceza infazına standart bir usulün getirilmesi, cezalardaki keyfiliğin giderilmesi gibi hukuki normlar getirmişti. Tanzimat Fermanı’yla, devlet-toplum ilişkilerinde yaşanan yapısal değişim, devletin suça bakış açısında yeni bir perspektif ortaya çıkarmıştı. Tanzimat’la beraber devletin; siyaseten katledilmesi gereken eşkıyayı dahi adil bir mahkemede yargılamadan ceza vermeyeceğini taahhüt etmesini, batı konseptli modernleşmeyle alakalı olmaktan ziyade, uluslararası baskılarla ülke içi odakları dengeleme kaygısıyla açıklamak daha gerçekçidir.

⁷ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara, 1985, s. 144.

⁸ Devrin en üst adli makamı Divan-ı Ahkâm-ı Adliye tarafından hazırlanan teklif, padişaha sunulur ve mahkûmlara “Mebde-i hayat ve menşe-i saadet ve füyûzat olan cülus” günü hürmetine ve “sıhhat ve afiyet-i cihan-kıymet-i hazret-i velinimete sadakaten” aflar çıkarılırdı. Bkz. Gültekin Yıldız, *Mapusâne, Osmanlı Hapishanelerinin Kurtuluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul, 2012, s. 304.

⁹ Ömer Şen, *Osmanlı’da Mahkûm Olmak Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler*, İstanbul, 2007, s. 137.

Tanzimat Dönemi'nin hukuksal normları ve işkenceyle müsadereyi yasaklayan hükümlerine rağmen II. Abdülhamit döneminde, eşkıyalara ve yataklarına müsadere¹⁰ ve sürgün gibi cezalar verilmeye devam edilmiştir. Ancak yine bu dönemde, suçluyu bağışlama yetkisi de siyasi bir manevra olarak görülmüş, kullanılmış ve cülus yıldönümlerinde genel af çıkarılması rutin bir uygulama haline gelmişti. 1877 yılında Kurban Bayramı öncesinde, Zaptiye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne, oradan da Mabeyn'e gönderilen af tezkeresiyle ceza sürelerini doldurmalarına az zaman kalmış 62 kişi affedilmişti. 1897 yılının Ocak ayında padişahın doğum günü dolayısıyla İzmir hapisanesinde mahkûm olup cezalarının üçte birini tamamlayanlar için af çıkarılmıştı.¹¹ 1900 yılında II. Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yıldönümünde de büyük kutlamalar yapılmış, genel af ilan edilmiş, ancak katiller ve eşkıyalar çıkarılan af kapsamına alınmamış, tüm idam cezaları ise müebbet hapse çevrilmişti. Çok sayıda müebbet mahkûmun olması nedeniyle sarayda bir komisyon kurulmuş ve müebbet mahkûmların isimleri, suçları ve fotoğrafları listelenmişti. Bu listelere göre kimin affa uğrayacağını belirleyecek ve son sözü söyleyecek olan II. Abdülhamit, mahkûmların dosyalardaki fotoğraflarına bakıp "Bu herifin suratında meymenet yok, çıkarsa başka canlara da kıyar!" şeklinde notlar düşmüştü.¹² Tanzimat'ın ardından yapısal olarak rol model alınan Batı ve Orta Avrupa'daki rasyonel ve formel hukuk anlayışı açısından kabul edilemeyecek bir tatbikat olan bu tarz affa asıl amaç, mahkûmun bir tür esir, hapsedenin ise merhamet lütfeden efendi olarak konumlandırılmasıydı.¹³ Mahkûmlara yönelik olarak afların, bayram ve kandiller gibi dinen kutsal kabul edilen günlerle padişahların tahta çıkış yıldönümlerine tesadüf ettirilmeye çalışılmasında bu kadim siyaset anlayışının payı vardı.

II. Abdülhamit, Aydın Vilayeti'nde asayişini sağlamak amacıyla 1905 yılında kapsamlı bir genel af çıkarmıştı. Alaşehir eşrafından Tefik Bey aracılığıyla önce Gökdeli Mehmet Çetesi 8 Mart 1905 tarihinde yüze indirilmiş, hemen ardından Çamlıcalı Hüseyin Çetesi affedilmişti. İki büyük çetenin yüze çıkmasından sonra da affın kapsamı genişletilmişti. Mandalı Osman Çetesi 3 Nisan'da, Siyekli İbrahim Çetesi 18 Nisan'da, Tokalıoğlu Çetesi 7 Mayıs'ta, Şaki İbrahim Çetesi 10 Mayıs'ta, Tuzluoğlu Remzi Çetesi 18 Mayıs'ta, Delioğlanoğlu Çetesi 29 Mayıs'ta, Abdullah Çavuşoğlu Mehmet Çetesi 31 Mayıs'ta, Kaçaroğlu İsmail Çetesi 20

---

¹⁰ Osmanlı ceza hukukunda verilen idam cezalarının ardından ölen kişinin mal varlığına el konularak hazineye aktarılır, bu cezalandırma yöntemine de müsadere denirdi. Müsadere sisteminin uygulanışı için Bkz. Mumcu, *age.*, s. 147-162.

¹¹ Ufuk Adak, 19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 77.

¹² Şen, *age.*, s. 140.

¹³ Yıldız, *age.*, s. 302.

Haziran'da, Halil İbrahim Çetesi 5 Eylül'de, Mısrıoğlu Mehmet Çetesi 4 Ekim'de yüze çıkmış, isimleri belgelerde verilmeyen toplam 46 çete daha sonradan affedilmişti.¹⁴

II. Abdülhamit iktidarının son yıllarında örgütlenen bir grup askeri okul öğrencisinin kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri sonucunda, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte otuz yıllık istibdat yönetiminin son bulduğu açıklanmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce eşkıyalar, istibdat döneminin kurbanı olarak görülürken Batı Anadolu'daki eşkıyalık faaliyetleri ise kara leke olarak adlandırılıyordu. Hürriyetin tanımının yeniden yapıldığı bu dönemde, siyasal suçlardan dolayı mahkûm olanlar için beklenen af, eşkıyalık suçundan hüküm giyenlerin de ayaklanarak af istemeleri sonucu genel bir affa dönüşmüştü.¹⁵ “Eyyam-ı İnkılabiye'de Hilaf-ı Kanun Olarak Hapishaneden Çıkan Ceraim-i Adiye Mahkumin ve Maznunini Hakkında Lahiya-yı Kanun” adıyla çıkarılan kanunla affa uğrayan eşkıyalar, altı yıl boyunca suç işlemezlerse suçlarından tamamen arınmış sayılacak, aksi takdirde cezaları ikiye katlanacaktı.¹⁶ Cemiyet'in İzmir şubesi öncülüğünde, Ege'deki diğer şubelerinin de ortaklığıyla vilayetin her yerinde duyurular yapılarak eşkıya çetelerinden silahlarını bırakmaları istendi ve bu girişim oldukça başarılı oldu. Böylece Ege Bölgesi'nde birçok zeybek çetesi dağdan indirildi. Birçok eşkıya, eşkıya yatağı ve yardımcısı da serbest bırakıldı. 22 Ağustos 1908 tarihinde cemiyet silah bırakan ve hapisten çıkan çeteler için Ödemiş'te bir yemin töreni düzenledi ve bir daha eşkıyalığa dönmeyeceklerine dair yemin ettirdi.¹⁷ Törene katılan affedilmiş zeybekler şu sözleri söyleyerek yemin ettiler:

“Dinim, vicdanım, namusum üzerine yemin ederim ki vatan ve milletin selameti için gerek hükümet ve gerek cemiyet tarafından bana gösterilecek her vazifeyi doğrulukla yapacağıma, vatan ve millet için lazım olursa canımı da feda edeceğime, herkese karşı son derece nezaketle muamelede bulunacağıma ve hiçbir kimseye fenalık etmeyip doğruluktan ayrılmayacağıma, Allah'ımın emri peygamberimin kavli üzerine Hıristiyan ve Yahudi vatandaşlarımızı katiyen incitmeyip onlarla el ele vererek şu toprağa son nefesime kadar hizmet edeceğime ve bu kanunu millet elinden kaptırmamak için kanımın son damlasını bile akıtmaya hazır bulunduğuma da yemin ederim.”¹⁸

Yapılan yeminin ardından bölgede dağa çıkışlar durmuş, birbirleriyle kan davaları olan düşman çeteler barışmış, güven ortamı sağlanmış olsa da yaşanan bu huzur atmosferi çok kısa

¹⁴ Yetkin, *agt.*, s. 131.

¹⁵ Hapishanelerden çıkarılan mahkûmların asayişsizliğe yol açacağından korkulmuş, meşrutiyet idaresinin ve cemiyetin halkın gözünden düşebileceği endişesi de yaşanmıştı.

¹⁶ Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (M.M.Z.C.), C.1, İctima (İ), 137, 5 Ağustos 1325, s. 530, 532, 533, 538.

¹⁷ Yemin törenine o sırada yüzde olmasına rağmen Çakırcalı Mehmet Efe'de kızanlarıyla birlikte katılmıştı.

¹⁸ Ahenk, 23 Ağustos 1908/10 Ağustos 1324.

sürmüş, eşkıyalık bir süre sonra yeniden vilayetin başlıca asayiş problemi olarak ortaya çıkmıştı. 12 Ekim 1908'de Yanık Hüseyin II. Meşrutiyetin ilanından sonra Ege Bölgesi'nde dağa çıkan ilk eşkıya olmuş,¹⁹ onu 24 Ekim'de çetesiyle yol kesmeye başlayan Sarı Ali takip etmişti. Bu tarihten sonra istisnai olarak affedilen çeteler olsa dahi İttihatçıların temel mücadele yöntemi, Çerkez ve Arnavut gönüllü müfrezelerinden oluşturulan takip kollarıyla olağanüstü yetkili valilerle sıkıyönetim kanunlarıyla ve meydanlarda gerçekleşen idamlarla şekillenmişti.²⁰

Devletin sunduğu genel affın dışında zeybeklerden de pişmanlıklarını dile getirerek bağışlanma isteğinin geldiği olmuştu. Eşkıyalık zamanlarında çok fazla düşman edindikleri için yüzdeyken güvende olmayacaklarını bilen zeybekler genellikle takip müfrezelerinden kaçıktan bıktıkları, kızanları tarafından terk edildikleri veya yaşlandıkları²¹ zaman bu yola başvurulardı. 1879 yılında Aydın dağlarında korkulan bir eşkıya olan Çakırcalı Ahmet aldığı kararlar nedeniyle kızanları tarafından terk edilince yüzde olan eski kızanı Koca Cerit'e haber gönderip devlet tarafından affedilmek istediğini söylemiş, isteği vilayete bildirilince İzmir Valisi Ali Paşa'nın himayesinde üçüncü kez affedilmişti. Aynı tarihlerde Kervan Dağları ve Bademiye'de eşkıyalık yapan Hacıoğlu ve Küçük Cerit'te yüze çıkmışlardı. Hacıoğlu yüzdeyken toprak satın alıp çiftçiliğe başlamış, Küçük Cerit de kendi köyü olan Tire'nin Manda Köyü'ne yerleşmiş ardından zeybekliğe tövbe edip hacca gitmişti. Devlet eşkıyaları kontrol edebildiği sürece affetmekte bir beis görmüyordu.

Osmanlı Devleti'nin ün yapmış, faaliyetleriyle büyük sorunlar çıkarmış eşkıyalara karşı en çok kullandığı bağışlama yöntemi "özel af"tı. Meşhur efeleriyle birlikte tüm çeteye çıkarılan bu af türünde, verilen hükümler ve cezalar ortadan kalkmakta, yerine başka bir ceza verilmemekteydi. Ancak suçlunun edebiyetle yaşamını sürdürmesi ve bir daha suç işlememesi şarttı.²² Devletin özel af önermesi için çetenin güçlü ve etkili olması lazımdı. Zeybeklerin yüze çıkması sonrasında yaşanacak toplumsal huzursuzluk ile düşman çetelerle çatışmalar hesaba katıldığında affın getirdiklerinin götürdüklerinden daha fazla olması gerekiyordu.

Özel affın çıkarılması ve devletin af teklifinin çeteye iletilmesi için genellikle çetenin sözünü dinleyebileceği araçlar kullanılırdı. Bu aracı, tanınmış saygı duyulan bir aile,²³

¹⁹ Çakırcalı Mehmet Efe, 26 Ocak 1909'da dağda bulunan Yanık Hüseyin ve Kel Hasan çetelerini pusuya düşürüp ortadan kaldırdı. Hükümete haber gönderip eşkıyalığın kaldırılması için yemin ettiğini ve verilecek her görevi eksiksiz yapacağını bildirdi.

²⁰ İttihat ve Terakki dönemindeki son genel af, 1914 yılında çıkarılmıştı. I. Dünya Savaşı'nın başlarında kıyılara yapılacak olası saldırılar göz önünde bulundurularak mevcut hapishanelerdeki tutuklulardan cezalarının dörtte üçünü tamamlayanlar affedilerek hapishanelerin büyük ölçüde boşaltılması yoluna gidilmişti.

²¹ Dağlarda dolaşmanın fiziki zorlukları nedeniyle 35-40 yaşına gelen zeybeklere yaşlanmış gözüyle bakılırdı.

²² Mumcu, *age.*, s. 145.

²³ Af pazarlıklarında araçların başında, İzmirli levanten ailelerden Whitaller, Forbesler ve Giraudlar geliyordu.

çetenin hamisi olan güçlü bir eşraf,²⁴ bir devlet görevlisi²⁵ veya çete reisinin akrabalarından biri²⁶ olabilirdi. Haber iletildikten ve çete tarafından bu teklif kabul edildikten sonra devlet kendisi için teşkil ettiği önem derecesine göre yüze çıkan zeybek çeteleriyle koşullu veya koşulsuz protokoller yapardı. Bu protokollerde karşılıklı şartlar belirlenirdi ancak kimi zaman zeybekler devletin aciz durumda olduğu hissine kapılıp bu avantajlarını olabildiğine genişletmek isterlerdi. Bu konuda en dişli örnek Çakırcalı Mehmet Efe'dir. 1904 senesi Mayıs ortasında Çakırcalı Mehmet'le yüze çıkma pazarlığının yapılması için İzmir'in tanınmış Levanten ailelerinden Mösyö Whittall, Ödemiş Kaymakamı Hilmi Bey ve eşraftan Arif Ağa'dan oluşan bir heyet kurulmuştu. Çakırcalı yüze çıkmak için Mösyö Whittall'in devlete kefil olmasını, kendisinin ve kızanlarının silahlarının ellerinden alınmamasını,²⁷ kızanlarıyla beraber tüm geçmiş suçlarının affını, af töreninin Birgi bucak merkezinde yapılmasını, Çine'nin Akçaova köyünde oturmalarına müsaade edilmesini, bu köyün yakınına jandarma ve tahsildarın sokulmamasını şart koşmuştu.²⁸ Gerekirse eşkıya takibinde bulunabileceklerini ve vergileri kendisinin toplayıp devlete teslim edeceğini de eklemişti.²⁹ Sonradan açıklandığı üzere protokolün gizlenen ve gazetelere verilmeyen maddesinde, af işinde görevli bazı zabıtların rütbesinin bir üst dereceye yükseltilmesini de istemişti. Çakırcalı Mehmet, bu maddelerin tamamı kabul edilmediği takdirde hiçbir şekilde affı kabul etmeyeceğini söylemiş, Kamil Paşa, İstanbul'a durumu bildirmiş ve kısa sürede gelen izinle şartların tümü kabul edilerek af kararı çıkmıştı.³⁰ Çakırcalı'nın abartılı gelebilecek bu isteklerinin devlet tarafından kabulü şüphesiz yöneticilerin engin merhametlerinden veya uyumlu yapılarından kaynaklanmıyordu. Af kararının çıkmasının hemen öncesinde Saray, 6 ve 11 Ocak 1904

---

²⁴ 1905 yılının Nisan ayında Alaşehir eşrafından Mütevellizade Akif ve Raşit Beylerin aracılığıyla İnce Mehmet, Musaoğlu ve İsmailoğlu çeteleri affedilmişti.

²⁵ Çakırcalı Mehmet'in affa yanaşmaması üzerine, 1903 yılında saray eski bir zeybek sülalesinden gelen saray İbrikdarı Mustafa Efendi, İzmir'e gönderilmişti. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, Ankara, 1983, s. 330. Bir diğer örnekte 24 Nisan 1905'te Çamlıcalı Hüseyin ve Gökdeli Mehmet çeteleri Sadık Bey ve II. Abdülhamit'in yaverlerinden Aydınli Askeri Kaymakam Refik Bey'in aracılığıyla affedilmişlerdi.

²⁶ 22 Şubat 1906'da Refik Bey'in kardeşi Şükrü Bey'in hapisaneye giderek Çakırcalı Mehmet'in eniştesi Deli Mehmet'le görüşerek af şartlarını belirlemeye çalışmıştı. Bkz. BOA, Y. EE. KP. 27/2662: 27 Zilhicce 1323/22 Şubat 1906.

²⁷ Aftan sonra silah taşımaya izin verilmeyen zeybekler, düşmanları olduğu için yüze çıkmak istemezlerdi. Çakırcalı Mehmet'in yüzde olması nedeniyle Koca Hüseyin, Koca Mehmet ve Adagidelî Yılık Abdi çeteleri kendilerini güvende hissetmeyip 17 Haziran 1904'te dağa çıkmışlardı. Kamalı Çetesi de af talebini geri çevirmişti.

²⁸ Zeybeklerin yaşadıkları köye devlet görevlisi sokmak istememeleri pusuya düşme kaygılarından kaynaklanmaktaydı. 11 Eylül 1909'da Çakırcalı Mehmet yüzdeyken yaşadığı Kayaköyü'ne gelip kendisini soruşturduğu için Manisa Merkez İl Alay Kumandanı Rüstem Bey ve yanındaki 8 jandarmayı pusuya düşürüp öldürmüştü. Ardından öldürdüğü jandarmaların kafalarını kesip karınlarının üstüne koymuş ve kızanlarıyla beraber son kez dağa çıkmıştı.

³⁰ Halil Dural, *Bize Derler Çakırca 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler*, (Yay. Haz. Sabri Yetkin), İstanbul, 1999, s. 152.

tarihlerinde yayınladığı iki iradede Çakırcalı'nın yüzdeyken çetesiyle beraber yaşaması için önce Konya'yı, daha sonra ise Ankara'yı iskân yeri olarak belirlemiştir.³¹ Bunu kabul etmeyen Çakırcalı Mehmet, affı tanımamış, isteklerini kabul ettirmek amacıyla büyük bir baskın düzenleyip bir gecede yirmi iki kişiyi öldürmüştü.³² Saldırıların devam edeceğini duyurunca durumun daha vahim hale gelmemesi için Çakırcalı'nın istekleri Kamil Paşa'nın telkinleriyle Saray tarafından kabul edilmişti. Görünürde devletin aczi gibi algılanabilecek bu anlaşma şartları ve anlaşmanın kabul edilme şekli, esasında devletin eşkıyalarla isyankâr grupları denetim altına alma amacını taşıyordu. Köylü çocukları eşkıya olmadan önce kendisine hükmeden güce, duygu ve dürtülerine rağmen akıyla yaptığı hesap sonucu itaat ediyordu. Kendince uygun gördüğü anlarda ise isyan etme potansiyelini kullanıyordu. Bu isyanlar mutlak iktidarını koruma konusunda şüpheli ve saldırgan bir hassasiyeti bulunan Osmanlı yöneticileri tarafından bedenlerin yanı sıra zihinlerin de itaat altına alınması gerekliliğini ortaya koymuştu ki af pazarlıklarının kabulünde verilen tavizlerden çok daha fazlasının kazanılması amaçlanıyordu. Devlet ihmanda bulunarak eşkıyanın zihnini kendi denetimine alıyor, Kaz Dağları'ndan Menteşe Dağları'na kadar geniş bir alanda özgürce gezen çeteleri kendi sınırlarına hapsediyor, buna karşılık onlara bir nevi sus payı veriyordu.³³ Zeybek ise elde ettiği yetkilerin itibarının, getirilerinin ve devlet himayesindeki yasal despotluğunun tadını çıkarıyordu. Yapılan anlaşma böylelikle iki tarafı da tatmin ediyordu. Söz konusu anlaşmanın taraflarından biri Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, imparatorluğun ve reyanın sahibi padişah iken diğer taraf ise haşarat, harami, haramzade, bozguncu, kutta-i tarik olarak nitelendirilen eşkıyalardı. İki taraf da bu durumda bir gariplik, çarpıklık görmüyordu.

Devlet ve eşkıya arasında siyasal/sosyal beklentilerle şekillenen affın taraflar arasında kabulünün ardından yüze çıkmanın ahaliye duyurulması için tören yapılırdı. Namılı zeybeklerin af törenleri, adeta bir düğün havasında gerçekleşirdi. Törenin gerçekleşeceği köy veya kasaba belirlendikten sonra çete reisi kızanlarını önden gönderip güvenlik önlemleri aldırırdı. Sonra kararlaştırılan zamanda zeybekler atların üstünde oyalı zeybek fesleri, kısa paçalı şalvarları, gümüş kakmalı martinileriyle pür silah köye gelirlerdi. Kimi zaman doğrudan meydana gidilir kimi zamansa ahaliyle namaz kılındıktan sonra tören alanına geçilirdi. Meydanda birkaç davul ve zurna çalarken önce kızanlar zeybek oynar, ardından Efe

³¹ BOA, İ. HUS. 112/1321/L-074: 17 Şevval 1321/6 Ocak 1904.

³² Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul, 2003, s. 96.

³³ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden Doktor Nazım, 1907 yılının sonlarında Kayaköyü'ne giderek o sırada yüzde olan Çakırcalı'yı İttihatçı olması için ikna etmeye çalışmıştı. Padişahın ahaliye zulmettiğini, memleket işlerine iyi bakılmadığını, yabancı devletlerin memleketi paylaşmaya çalıştığını, bazı hamiyetli gençlerin padişaha bunu duyurmak için gizli gizli toplantı yaptıklarını söylediğinde, Çakırcalı, "Padişah peygamber vekilidir ona dil uzatılmaz" diyerek bu teklifi geri çevirmişti.

tek başına çıkıp oynarken tüfeklerle havaya topluca ateş açılır ve etrafa bolca para saçılırdı.³⁴ Eğlencenin ardından Efe ve kızanları ya hükümet binasındaki yetkilinin yanına gider ya da af töreninden sorumlu yetkili³⁵ meydana gelip aff-ı şahaneyi okur ve belgeyi Efe'ye verirdi. Efe af belgesini öpüp koynuna koyduktan sonra köylülerle yemek yenir, şerbet ve kahve içilir, ahaliye gümüş sikke bahşişler dağıtılırdı.³⁶ Köylülerin çekingen ve saygı dolu bakışları arasında gerçekleşen af törenlerinde, siyasi öğeler kültürel temsillerle pekiştiriliyor, devlet kendi himayesine girenleri uygun törensel giysilerle donatıyordu. Devlete dâhil olduğuna dair simgeler, dâhil olanlara ödülleri, dışarıda kalanlara da içeride olmanın daha arzu edilir olduğuna dair mesajlar büyük bir debdebeyle ulaştırılıyordu.³⁷ Devlet, zeybekleri kendi eliyle onurlandırılıyor, verdiği yetkiyle onları adeta bir derebeyine dönüştürüyordu.

Devletin eşkıyaları affetmesi nedeniyle huzursuzlukların yaşandığı, sert tepkilerin dillendirildiği zamanlar da olmuştur ki şikâyet edenlerin birçoğu bu konuda haklı nedenlere sahiptir. Afla serbest kalan eşkıyaların birçoğunun tekrar suç işlediği veya dağa çıktığı görülmekteydi. İzmir hapisanesinde yatan idam mahkûmu eşkıya Koca Ali afla serbest bırakıldıktan sonra bir kadını hanesinde hırsızlık amacıyla öldürmüştü.³⁸ 1901 yılında İzmir Hapishanesi'nde eşkıyalık suçundan mahkûm olan doksan beş kişinin serbest bırakılması Bab-ı Ali'ye şikâyetlerin yağmasına neden olmuştu. 1905 senesinde Aydın vilayetinde çetelerin yüze indirilmeye başlanması ve bu olayların hemen ardından bazı çetelerin yeniden eşkıyalığa dönmesi üzerine, vilayetteki eşkıyalığın nedenlerini tespit ve af olaylarını teftiş etmek üzere görevlendirilen Kaymakam Servet Bey, 3 Mayıs 1905'te İzmir'e geldi. Servet Bey, eşkıyalık bölgelerinde yaptığı incelemelerden sonra hazırladığı raporda, aflar nedeniyle devletin halkın gözünde son derece aciz bir konuma düşürüldüğünü ifade etmişti.

“Affedilen çete, pür silah halde muzaffer bir ordu gibi kasabada dolaştı; Alaşehir'in ileri gelenleri çeteye ziyafetler verdi, resimlerini çekti, hatta vilayet erkânı kazayı teftişe geldiğinde çete bunların huzuruna çıkarıldı. Bu gelişmelerden dolayı çete iyice şırmıştı; kazada jandarmaların dolaşmasının yasaklanmasını istediler. Çatışma çıkmaması için eşkıyanın bu isteği de yerine getirildi. Ancak bu gelişmeler güvenlik güçlerinin prestijini ve moralini sıfıra indirmişti.” Alaşehir eşrafından Mütevellizade Akif ve Raşit Beylerin aracılığıyla İnce Mehmet, Musaoğlu ve İsmailoğlu çeteleri de affedildi. Bu çeteler de

³⁴ Behiç Galip Yavuz, *Zeybekler Tarihçeleri, Özellikleri, Türükleri ve Ödemiş Zeybekleri*, İzmir, 2006, s. 55.

³⁵ Bu yetkili genellikle kaymakam veya affedilen zeybeğin konumuna göre bizzat vali olurdu.

³⁶ “Zeybekler tedabir-i lâzımının itihazı üzerine mahalli hükümete refikleriyle gelerek teslim-i nefis ve silah etmiş ‘padişahım çok yaşa’ sadalarıyla merhamet-i şahaneye dehalet ile irade-i seniyye ile affedilirlerdi.” Bkz. BOA, DH. MKT: 1556/66: 1306/1888.

³⁷ Zeybekler yüze çıktıklarında zengin, itibarı yerinde, hükümetle karşılıklı anlaşma yapmış imtiyazlı bir adama dönüşürlerdi. Bkz. Celâl Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, İstanbul, 1997, s. 16.

³⁸ Adak, *agt.*, s. 78.

silahlarını bırakmamışlardı; pervasızca kazada yaşamaya başladılar. Halk bu çetelere itibar gösteriyor, hatta kazadaki büyük düğünlere konuk ediliyorlardı. Servet Bey'in raporunda bu durum şu cümlelerle ifade edilmişti: "Mahalli hanedandan Edhem beğzadelerin bir hafta imtidat eden büyük düğünü var idi. Cemiyetde ıyş ü işret ederek çalgılar zeybek havası çalılıp pür silah şakiler köpürerek oynadıkça meduvvin ve zevat-ı mevcude alkışda devam ederlerdi."

Raporda anlatılan ilginç olaylardan bir diğeri ise, Çamlıcalı Çetesi'nin Aydın'da gerçekleştirilen af törenidir. Çetenin "istiman"ını izlemek isteyen çok büyük bir kalabalık, şehri doldurmuştu. Çete hükümet konağına gelip mutasarrıfın huzuruna çıkarken ne olup bittiğini anlayamayan nöbetçi Arnavut zabıtlar, eşkıyaya selam durmuşlardı. Servet Bey raporun sonunda, gelişmelerden dolayı halkın eşkıyaya gösterdiği saygının özellikle çocukların bilinçaltına yerleştiğini, bunun çok kötü bir gelişme olduğunu, bu duruma da afların neden olduğunu dile getirmişti. Dağdaki zeybeği affederek vilayetteki eşkıyalığı sona erdirmeyi amaçlayan devlet stratejileri böylesine bir yan etki gösterebiliyor, affa uğrayan zeybeğin tövbe şekli, ona heveslenen köy çocuğunun suça teşvikine ortam hazırlayabiliyordu.³⁹ Sözlü kültürün kahramanlık hikâyelerini dinleyerek büyüyen, bu tarz törenlerde gördüğü ihtişamı elde etmenin yolunu dağa çıkmakta gören ve yüze çıkan zeybeklerin köy kahvesinde gümüşlü tüfekleriyle ayak ayaküstüne atıp başlarından geçen maceraları, vuruşmaları anlatmalarını hayranlıkla izleyen köylü çocukları, potansiyel eşkıya adaylarına dönüşüyorlardı.⁴⁰

29 Ekim 1908'de takip kollarını kumanda eden Kaymakam Mehmet Bey de zeybeklere yapılan genel af konusunda yapılanları eleştirmiş ve yalnızca Ödemiş'te sekiz yüz kadar eşkıyanın serbest bırakıldığını şu sözleriyle belirtmişti. "...Binlerce asker şehid ve birçok masraflar ihtiyar edilmesiyle ele geçirilmiş olan bunca şakinin habshanedan tahliyesi münasebetsizliği el-yevm yalnız Ödemiş kazasında sekiz yüz kadar caninin silah bedest olarak her bir fenalığa müheyya bulunmasına sebebiyet vermiştir..."⁴¹

³⁹ 14 Ağustos 1911 tarihinde İttihat gazetesinde çıkan "Efelik ve Tedbiri" başlıklı bir makalede, efeliğin, dolayısıyla eşkıyalığın temelinde cehaletin olduğu teşhisinde bulunulduktan sonra köylülerin niçin efe olmak istedikleri ve efe olmak isteyenlerle nasıl mücadele edilmesi gerektiği üzerine son derece ilginç görüşler ileri sürülmüştür. Yazara göre; efelik, Ege'de çok önemli bir payedir ve eşkıyalığa geçiş için önemli bir adımdır. Köy delikanlısı, efe olabilmek, zeybek giysisi giyebilmek, yiğitliğini gösterebilmek için mutlaka bir çarpışma yaşamalı ve insan öldürmelidir ki, hapse girip, erkekliğini ispat edebilsin. İşte böylesine 'çarpık' yiğitlik, erkeklik anlayışının giderilmesi ve efelik psikolojisinin yıkılması için hapse giren delikanlı 'sefil bir kadın kıyafetine büründürülmeli', ziyaretine gelecek yakınlarının karşısına bu kıyafetle çıkarılmalıdır. Böylece tüm maneviyatı yıkılan gençler, artık efeliğe özenmeyeceklerdir ve eşkıyalığın önü alınabilecektir. Aktaran Yetkin, a.g.e., ss. 165-166.

⁴⁰ Bayar, *age.*, s. 16-17.

⁴¹ Yetkin, *age.*, s. 119.

Eşkîyalarla yapılan pazarlıklar ve verilen tavizler, bu duruma karşı dillendirilen tepkilere rağmen Osmanlı Devleti'nin yönetim tarzının değişmez bir stratejisi, kadim fakat asla eskimeyen pragmatist bir devlet geleneğiydi. Devletin bekası için kardeş katlinin dahi caiz görüldüğü sert bir yapılanmada bozgunculuk yapan isyancının affedilmesini, bir zaaf ve çaresizlikten ziyade Osmanlıların esnek yönetim anlayışının bir stratejisi olarak görmekte fayda vardır. Devlet af yoluyla eşkıyaları kendi sistemine dâhil ederek pazarlık yapma ilkesine sıkı sıkıya tutunuyor, kendini ödül ve imtiyaz dağıtan yegâne merci olarak sunuyordu. Böylelikle pazarlığın ve toplumdaki grupların hiç olmazsa geçici olarak merkezle bütünleştirilmesinin belirleyici olduğu bir merkezileştirme tarzı geliştirmeyi amaçlıyordu.⁴² Osmanlı hukuk sisteminde patrimonyal kul sistemine dayalı hâkimiyet tarzı gerekli gördüğü zamanlarda yumuşatılmış, devletin bekası ve güvenliğini korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut koşullara uyum sağlamıştı. Merkezileşme yöntemi, devletin bekasını ve bütünlüğünü sağlamak için uygulanan siyasi yönetimde esnekliği ön plana çıkarıyordu.

Kır Serdarlığı

17. yüzyılda Avrupa'da, feodal ortaçağın toprağa bağlı imtiyazlı aristokratik şövalyeleri, gelişen teknoloji ve değişen siyasi şartların ardından yerlerini sözleşmeli profesyonel savaşçı topluluklarına bırakmıştı. 18. yüzyılda ise doğrudan devlet tarafından işe alınan ücretli düzenli birlikler ortaya çıkmıştı. Avrupa'nın ilk daimi ve düzenli ordusu Yeniçeri Ocağı'nı kurmuş olan ve tımar sistemiyle de ele geçirdiği toprakların insani ve maddi kaynaklarını savaş zamanı seferber etmeyi başaran Osmanlı Devleti, Avrupa'daki bu gelişmelere kayıtsız kalmamış, sefer zamanında sözleşmeli olarak istihdam edilen birlikler kurmuşlardı. Sözleşmeli askerliğe dayalı orduların, mahalli ileri gelenlerin kendi kuvvetlerinden ve ücretli savaşçı topluluklarından oluşuyor olması hükümdara ücret karşılığı bir bağlılık hissetmemelerine neden olmuştu. Bu paralı askerler, savaş sırasında ücretlerini alamadıklarında hükümdarın tebaasını yağmalamışlar, savaş bittiğinde ise işsiz kaldıkları için çiftçilik yapmak yerine eşkıyalığa yönelerek devletin meşruiyetini tehdit eden yağma ve tahriplere girişmişlerdi.⁴³ Bu başıbozuk eşkıyalar, Batı Anadolu'da zeybek olarak adlandırılmışlar, özellikle İzmir, Afyon, Kuşadası, Manisa yolları üzerinde birbirlerine birer saat uzaklıkta kahveler açmışlar ve yolcularla tüccarları koruma karşılığında yüklü ücretler almaya başlamışlardı. Yolcular, alınan paraların çokluğu nedeniyle hükümete şikâyetle

⁴² Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altıok), İstanbul, 1999, s. 14.

⁴³ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, İstanbul, 2009, s. 312.

bulununca 1792, 1793 ve 1821 yıllarında çıkarılan fermanlarla bu ücretler yasaklanmaya çalışılmış ancak Yeniçerilerle işbirliği yapan zeybeklere engel olunamamıştı.

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kapatılmasının ardından desteklerini ve dolayısıyla geçim kaynaklarını kaybeden zeybeklerin bir kısmı eşkıyalığa başlamıştı. Dağa çıkmayanlar ise ocağın kapatılmasının üzerinden henüz bir sene geçmeden İzmir'deki 1200 askerden oluşan Asakir-i Mansure birliğinde piyade eğitimine dahil olmuştu. 1827 yılı içinde İzmir Muhafızı Hasan Paşa ile İzmir İhtisab Nazırı Ömer Lütfi Efendi'nin Babiâli'ye müşterek yolladığı yazıda; birliğe alınan asker adaylarının bu bölgeye mahsus zeybek kıyafetine alışmış olduklarını, vilayetlerinde daima dizlik ve yeleklerle açık saçık gezmeyi adet edindiklerini, İzmir'in sıcak yazında bunlara kışlık kumaştan yünlü ve pamuklu elbiseler verilmemesini istemişlerdi.⁴⁴ Bu birliklerde görev alan zeybekler, kırlarda ve kentlerde güvenliği sağlayarak kolluk kuvveti olarak da kullanılmışlardı.

1829 yılında Aydın'da çıkan Atçalı Kel Mehmet isyanının bastırılmasının ardından 10 Haziran 1830 tarihinde Tepecik Köyü'nde öldürülen Atçalı Kel Mehmet, Turnalı Ali ve Palabıyıkoglu'nun kesik kafalarının İstanbul'da teşhiriyle zeybekler için yeni bir süreç başlamıştı.⁴⁵ II. Mahmut'un otokratik yönetim anlayışıyla politik sistemi otoriterleştirmesi ve merkezileşme isteği sonucunda taşradaki mahalli nüfuz sahibi ayanların kapı halkları olan ve Batı Anadolu'yu bir nevi haraca bağlayan isyancı sekbanlarla leventlerin ve açtıkları kahvelerde gelen geçen yolcudan koruma karşılığı ücret toplamaları nedeniyle şikâyet edilen zeybeklerin başları ezilmişti. Ancak zeybekler sosyo-politik ve sosyo-ekonomik olumsuzluklar nedeniyle bu bertaraf etme politikalarının üzerinden çok uzun zaman geçmeden Batı Anadolu'da tekrar güç kazanmışlardı. Devletin o sırada içinde bulunduğu buhranlar ise kadim çözümleri tekrar gündeme getirmiş, disiplinsiz sekbanların eski ordu mensupları olduğu düşünüldüğünde, isyancılarla uzlaşma ve zeybeklerin savaşçı yeteneklerinden faydalanma fikri devlet açısından olağan karşılanmıştı.

II. Abdülhamit, 1876 yılında Osmanlı tahtına çıkmasının üzerinden dokuz ay bile geçmeden kendisini 93 Harbi olarak bilinen, imparatorluk açısından çok tehlikeli bir olayla karşı karşıya bulmuştu. Yeni sultan açısından bu savaşın sonucu can alıcı bir öneme sahipti. Savaştan galip çıkarsa iktidara geldiğinden beri eksikliğini hissettiği meşruiyeti kesinlikle kazanacak ve muazzam bir itibar edinecekti. Buna karşılık uğrayacağı bir bozgun, imparatorluğun başındaki konumunu sarsabilirdi.⁴⁶ Savaşın sonuçlarının ciddiyeti beraberinde

⁴⁴ Yıldız, (2009), *age.*, s. 190.

⁴⁵ M. Çağatay Uluçay, *Atçalı Kel Mehmed*, İstanbul, 2013, s. 112.

⁴⁶ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul, 2012, s. 106.

çözülmesi gereken eşkıyalık sorununu da gündeme getirmişti. Batı Anadolu'daki eşkıyalık faaliyetleri, savaşlar sırasında devleti iki açıdan olumsuz etkiliyordu. Bir taraftan çetelerle mücadele için takip kollarında görev almak üzere sürekli asker görevlendirilmekte, diğer taraftan ise savaşa katılmak istemeyen asker kaçaklarının dağa çıkıp çetelere katılması nedeniyle bölgeden beklenen asker ihtiyacı karşılanamamaktaydı.⁴⁷ Devlet, asker ihtiyacı için bölgenin dağlık şartlarını da göz önüne alarak 1854 yılındaki Kırım Savaşı'nda kısmen denenmiş bir yöntemle yönelmişti. Eşkıyalık sorununu en azından savaş süresince bitirerek iç huzuru dengelemek amacıyla Ege bölgesindeki çeteleri dağdan indirip Osmanlı ordusu saflarında Ruslarla savaşmak için ikna etmeye çalışacaktı. II. Abdülhamit bu planı hayata geçirmek için 1877 yılında savaşa katılmayı kabul edecek olan zeybekler için genel af ilan etti. İzmir eşrafından Tireli Hacı Ali Paşa, Aydın vilayetinde adamı Molla Abdullah aracılığıyla gönüllü askerleri toplayıp kaydetmek amacıyla bayrak açtırdı.⁴⁸ Ardından Ödemiş ve Küçük Menderes'teki zeybeklerin katılımını sağlamak için bölgenin tanınmış eşkıyalarından Çakırcalı Ahmet'e savaşa katılması koşuluyla affedileceğini söyleyerek bayraktar olması için davet gönderdi. Af teklifini kabul eden Çakırcalı Ahmet, kaymakam tarafından Tire'de hükümet kapısının karşısında bir törenle karşılandı.⁴⁹ Toplumun huzurunda çetenin bütün suçlarının af olunduğuna dair padişah fermanı okundu, şerbetler içildi ve padişaha dualar edildi.⁵⁰ Törenden sonra asker toplama çalışmalarına katılan ve başarı gösteren Çakırcalı Ahmet'in yanı sıra Manisa-Salihli'de eşkıyalık yapan Bakırlı Mehmet Efe⁵¹ ile Hocazade, Kıl Kaş ve Seki Köylü Mahmut da gönüllü bayrağı açtı.⁵² Savaş devam ederken yüze çıkan zeybekler silâh altına alındı ve bir müddet talim yaptırıldıktan sonra cepheye gönderilmek üzere Aydın'dan İstanbul'a sevk edildiler. İstanbul'da Davutpaşa⁵³, Tophane⁵⁴ ve Maslak'taki askeri karargâhlara yerleştirilen ve Zeybek Taburu/Aydın Taburu ile Zeybek Asakir-i Muavenesi olarak anılan zeybekler buradan da Rumeli'deki cephelere sevk edildiler. Sayıları birkaç bini aşan piyade/süvari Zeybek Yardımcı Birlikleri 1877 yılı

⁴⁷ Yetkin, *age.*, s. 64.

⁴⁸ Batı Anadolu'da Aydınoğulları Beyliği zamanından beri her köyde ve şehirlerin her mahallesinde birer "bayraktar" bulunurdu. Bayraktarlar 16-26 yaş arasındaki gençleri, askerliğe hazırlarlar, savaş zamanlarında ise cepheye gidecek olan gönüllülerin toplanmasını sağlardı. Ayrıca düğün zamanı bayrağı düğün sahibinin kapısına diker, köyün gençleri bu bayrağın etrafında toplanırlar. Düğün sahibi bayrağa bir top ipekli kumaş asar, bayraktar, bayrağını omzuna alır, gençler arkasına dizilip bıçakları bellerinde olduğu halde gösteriler yaparlar ve zeybek oynarlar.

⁴⁹ Dural, *age.*, s. 26.

⁵⁰ Asker toplama konusunda gösterdiği başarılar nedeniyle, II. Abdülhamit tarafından Tireli Hacı Ali Paşa'nın rütbesi yükseltildi.

⁵¹ Bakırlı Mehmet Efe bin kişilik bir zeybek taburunun kumandanlığını yapmıştı. Bkz. Yavuz, *age.*, s. 98.

⁵² Dural, *age.*, s. 26.

⁵³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (Orh-I), Ankara Genel Kurmay Basımevi, 1994, No: 916.52/98/23.05.1293.

⁵⁴ ATASE ORH I No: 397.66/121/06.04.1293.

içinde Nisan'dan Kasım'a dek Batum, Sahum,⁵⁵ Kızanlık,⁵⁶ Varna, Şumnu ve Dobruca⁵⁷ cephelerinde görev aldılar. 18 Kasım'da keşif taarruzu yapmak için gönderilen Zeybek ve Çerkez birlikleri Yovan çiftliği, Karasine ve Sulanık köyleriyle Çernova ve Pırgos bölgelerinde Rus askerlerine büyük kayıplar verdirdiler ve yüklü ganimet elde edilmesini sağladılar.⁵⁸ Doğu cephelerinde ve Rumeli'de cephe savaşlarında ya da keşif kolu olarak başıbozuk birlikleri olarak görev alan zeybeklerin zaman zaman disiplinsiz davranışları da rapor edilmişti. 21 Ocak 1878 tarihinde Ahyolu, Pırgos ve Karinabad civarında birtakım Arnavut, Çerkez ve zeybek eşkıyaların köy ve kasabaları basarak değerli eşyaları gasp ettikleri, ahaliden bazı kimseleri öldürdükleri haber alınmış, eşkıyalık faaliyetlerinin sona erdirilmesi için iki bölük piyade ve bir bölük zaptiye askeri sevk edilmesi istenmişti.⁵⁹ Cephelerde gösterdikleri başarılar nedeniyle ödüllendirilen ya da köy bastıkları için imha edilen zeybeklerin devlet emrinde silâh altındaki yaşamları savaşın başlamasından yaklaşık on ay sonra sona ermişti. Osmanlı ordularının ezici bir bozguna uğraması üzerine köylerine geri dönen zeybekler, devletin iç ve dış dengelerinin sarsılmasının beraberinde getirdiği idari ve ekonomik baskılar nedeniyle bir süre sonra tekrar eşkıyalığa başladılar. 1879 yılından itibaren Aydın vilayetinde eşkıyalık bir salgına dönüştü ve affedilen zeybeklerin birçoğu çiftçilik yapmak yerine tekrar dağa çıktılar.

Devlet, sadece savaş zamanlarında istihdam edilen zeybeklerin savaş sonrası yaşanan kargaşadan faydalanarak çoğu zaman geleneksel yaşam tarzları olan eşkıyalığa geri dönmesine engel olmak istiyordu. Her ne kadar daha önce kırlarda kolculuk yapan zeybeklerin varlığı bilirse de devlet bunu kurumsal bir güvence altına almayı amaçlıyordu. Devlet, sunduğu affin yanı sıra affedilen zeybeğin yaşamını yasal yollardan idame ettirebilmesi ve eski yaşam tarzındaki şiddet imgelerini kontrol edilebilir bir ortamda devlet faydasına sürdürebilmesi için eski yöntemleri reforme etti. İmparatorluk sınırlarında suç oranının en yüksek olduğu vilayetlerden biri olan Aydın'da topografya'ya hâkim olmaları, pusu yöntemlerini bilmeleri, yatak-istihbarat ağına ve baskın tecrübesine sahip olmaları nedeniyle "eşkıyanın halinden en iyi eşkıya anlar" mantığıyla yüze çıkan zeybekleri görevlendirdi. Kızanlarıyla özel bir protokolün ardından bazı yükümlülüklerden muaf tutularak belirli bir maaş⁶⁰ karşılığında kolculuk görevi yapan, takip müfrezeleriyle beraber

⁵⁵ ATASE ORH I, No: 629.4/210/23.03.1293.

⁵⁶ ATASE ORH VII No: 4125.1-7/903/27.04.1293.

⁵⁷ ATASE ORH VII No:3803.1-7/725.726/17.04.1293 Ayrıca bkz. ATASE ORH VII No:3804.1-7/727.728/17.04.1293.

⁵⁸ ATASE ORH III No:5832.4-21/166/06.09.1293.

⁵⁹ ATASE ORH VII No:3219.49/118/09.11.1293.

⁶⁰ Genel olarak yüze çıkan efeler beş, kızanları üç altın maaş alırlardı.

eşkiya takibine çıkan, asker kaçaklarını, çalıkakıcıları⁶¹ ve hırsızları yakalayan, gerektiğinde vergi toplayan, kendilerine çizilen sınırlı alanda güvenliği sağlayan affedilmiş zeybeklere “kır serdari” unvanı verildi.⁶² Devlet-eşkiya ilişkisinin sistemli ve kurumsal-resmi bir nitelik kazandığı kır serdarlığının görev alanları ve af sırasındaki günlük yaşamlarıyla ilgili örnekleri yirmi yıl arayla Aydın vilayetinde en çok ses getiren baba oğul iki eşkiya olan Çakırcalı Ahmet Efe ve Çakırcalı Mehmet Efe üzerinden vermek olayın anlaşılması açısından yeterli olacaktır.

93 Harbi dönüşünde adam öldürüp tekrar dağa çıkan Çakırcalı Ahmet, üçüncü kez affedilişinin ardından 1881 yılında eski kızanı Koca Cerit aracılığıyla her bahçe sahibinin kendisine yılda bir altın vermesi koşuluyla Kaymakçı'ya kır serdari olmuş ve kızanı Sarının İsmail'le birlikte Bozdağ-Gölcük yaylalarının güvenliğini sağlamaya memur edilmişti. Çakırcalı Ahmet karargâh olarak kullandığı çadırını iki yayla köyünün kavşak yeri olan Akçakmak mevkesine kurmuştu.⁶³ Burada adeta bir yönetim mekanizması gibi çalışıyor, gelen davacıları çadırında dinliyor, her gelenden dava ücreti olarak bir miktar para alıp gerekli görürse suçluyu cezasının derecesine göre daha yukarıdaki makamlara gönderiyordu. Hırsızlık ve kavga gibi küçük suçlar için önüne getirilenleri azarlıyor, bazen de ceza olarak dövüyor ve falakaya yatırıyor. Birgi bucak yaylalarında malı çalınan, hanesi basılan, kızı kaçırılan, parasını düşüren ahali kolluk kuvvetlerine gitmek yerine doğrudan kır serdari Çakırcalı Ahmet'e gelip çözüm bulmaya çalışıyordu. Çakırcalı Ahmet'in ziyaretine gelen misafirlerin önem derecelerine göre koyunlar kesilip ziyafetler veriliyor, yaylaya ziyarete gelen gençlere atış talimi yaptırılıyor, belirli aralıklarla Akçakmak, Bozdağ düzlüğünde at yarışları düzenleniyordu. Bozdağ çevresinde yaz nedeniyle toplanan aşiretlerin gençleri her hafta güreş müsabakaları tertip ediyor, Çakırcalı Ahmet de tüm bu oluşumun merkezinde adeta seyyar bir hükümet merkezi gibi hüküm sürüyordu.⁶⁴

Oğul Çakırcalı Mehmet ise son kez yüze çıktığı 1908 yılının başlarında Ödemiş Kayaköy'de kır serdariyken babasından çok daha itibarlı bir yaşam sürüyor, kurumlara emirler yağdırıyor, evinde önemli konuklar ağırılıyordu. Başta Ödemiş olmak üzere Ege Bölgesi'nin birçok vilayetinden insanlar kendisinden yardım istemeye geliyordu. Çakırcalı, sabahları köyün içine girmiyor ve ziyaretçi kabul etmiyordu. Tüm gün ya evde oturuyor ya da

⁶¹ Yol kesen haramilere “çalıkakıcı” denirdi.

⁶² Bölgede yaşayan Arnavurt ve Çerkezler de kır serdari olabiliyordu. Fakat zeybekler eski eşkiyalar oldukları için tecrübeleri nedeniyle sıradan bir kolcudan çok daha fazla önem taşıyorlardı. Bu nedenle bu çalışmada kır serdarlığından ziyade kır serdari olan zeybekler üzerinde durulmuştur.

⁶³ 1880'li yıllarda bahar aylarına doğru Ödemiş, İzmir, Aydın, Salihli, Turgutlu ve Manisa'daki zengin tüccarlar ve İngiliz Levanten aileleri Akçakmak'ın sırtlarına gelip çamlığa çadır kurarlardı.

⁶⁴ Dural, *age.*, s. 47-48.

köye hâkim bir mevkide kızanlarıyla nişan talimi yapıyor, öğlene doğru namaz kılmak için camiye gidip namazdan sonra caminin avlusunda gelenleri ayakta dinliyor ve sorunlarına çözüm buluyordu. Ekili tarlalarına sürülerin girdiğini söyleyip zararının tazminini isteyen çiftçiler, kız istemeye gidip fakir oldukları için reddedilen gençler, camilerine minare yaptırmak isteyen köylüler, Çakırcalı'dan yardım istemeye geliyordu.⁶⁵ Bir gün kılınan bir öğle namazının ardından zengin bir adam, Çakırcalı'ya gelerek “karısıyla baş edemediğini, lafını dinlemediğini” söyleyince ve kendisinden “karısını korkutup onun için terbiye etmesini” isteyince Çakırcalı çok sinirlenmiş ve kızanlarına adamı yere yatırmalarını emretmişti. “Ülen kerata, bir karıyı idare edemedin mi? Deyyus, ben senin karının kâhyası mıyım, pezevenk!” diyerek adamı uzun süre dövmüştü.⁶⁶ Hemen ardından aynı gün yanına gelip kendisinden iş isteyen Eskici Rıza ve Rençber Osman adında fakir iki adam için köy imamına “Selam ederim, mektubumu getiren iki adam reji kolcusu olmak istiyorlar, bunların tayinlerini yapınız” içerikli bir mektup yazdırarak adamları reji müdürüne göndermişti. Çakırcalı'nın referansıyları Ödemiş Reji Müdürlüğü'ne başvuran adamlar, yarımşar aylık para ve onar paket sigara alarak reji kolcusu olarak işe alınmıştı.

Teoride zeybeklere verilen yetkiler, örneklerde görüldüğü üzere küçük sorunların çözümü ve asayişin sağlanmasında devletin işini kolaylaştırırsa da pratikte kır serdarı olan zeybeklerin eşkıyavari tutumlarını yüzde sürdürerek halka eziyet etmeleri çokça görülen bir durumdu. 1879 yılında Çakırcalı Ahmet Çetesi'nden Koca Cerit, affedilip Birgi bucak merkezine kır serdarı yapılmıştı. Koca Cerit vilayetten aldığı emir gereği gündüz takip kuvvetleriyle birlikte o sırada eşkıyalık yapan Çakırcalı Ahmet'i arıyor, gece olunca da Çakırcalı'nın yanına gidip ona ekmek ve tütün götürüyordu. Koca Cerit, iki taraflı davranmasının yanı sıra kır serdarlığı yetkileriyle ahaliye korku salıyor, denk geldiği sürülerden keyfi olarak kendi payına koyun alıyor, şikâyet etmeye kalkanları ise ulu orta dövüyordu. Koca Cerit, aldığı haraçlarla ve köylerden para vermeden topladığı malzemelerle 1881 yılında kendisine Kaymakçı'da bir konak yaptıracak kadar para toplamıştı.⁶⁷ Ayrıca köylüler arasında “namus düşmanı” olarak biliniyordu ki zaten bu nedenle de öldürülmüştü. Koca Cerit eski yataklarından Cevizalanı Köyü'nden Sarının Ahmet'in evinde misafirken Ahmet'in ablası Hatice'yi taciz etmişti. Bu olayı daha sonra ablasından öğrenen Ahmet, Birgi hükümet konağına gitmiş, Bucak Müdürü

⁶⁵ Şeref Üsküp, *Çakırcı Efe*, İzmir, 1975, s. 74.

⁶⁶ Dural, *age.*, s. 246.

⁶⁷ Çakırcalı Ahmet'in affedilip Kaymakçılar köyüne kır serdarı olmasının ardından Kaymakçılar halkı, üzerlerindeki baskının daha da artacağını düşündükleri için bu işi sağlayan Koca Cerit'in köye yaptırdığı konağı yakmışlardı. Koca Cerit de Çakırcalı Ahmet'le köyü basıp, köylüleri sıra dayığından geçirmişti. Kimseyi öldürmemiş fakat zorla para toplayıp on beş gün içinde eskisinden daha güzel bir konağı köylülere tekrar yaptırmıştı.

İsmail Efendi'ye Koca Cerit'i şikâyet edip kır serdariyken halka yaptıklarını anlatmış, onu ırz düşmanlığıyla suçlayıp öldürmek istediğini söylemişti. Bu tecrübeli eşkıyanın tekrar dağa çıkmasından endişelenen Kaymakam ondan kurtulmak için bu öneriyi kabul etmiş ve Bozdağ Kaymakamlığı'nı kendisine vereceğini söyleyerek Koca Cerit'i hükümet konağına çağırtmıştı. Bu habere çok sevinen Koca Cerit, hükümet konağına girerken aynı zamanda geçici cezaevi olarak kullanılan hükümet konağının altındaki bodruma saklanan Ahmet ve Bucak Merkez Zaptiye Çavuşu Arap Mustafa'nın açtığı ateş sonucunda öldürülmüştü (1881).⁶⁸ Koca Cerit'in ölümünün ardından Birgi halkı şenlik yapıp eğlenceler düzenlemişti.⁶⁹

Koca Cerit'in eski kızanlarından Yörük Osman Zeybek'de⁷⁰ 1883 yılında Aydın-Söke'de yüze çıkarılmış, kır serdarı yapılarak Mursallı köyünde yaşamaya başlamıştı. Yörük Osman'ın kır serdarı olduğu sırada Çeşme Alaçatı'da Karabacak, Gülbahçe'de Karayotoğlu Nikola, Bayındır'da Hambrikooğlu Panayot, Menemen Seyreköy'de Nikola ile ünlü Levanten aileler Whittaller ve Patersonların baş belası olan Kaptan Andrey, Kaptan Aleko, Kaptan Foti ve Kaptan Sokrat, Ege dağlarında eşkıyalık yapıyorlardı.⁷¹ Rum eşkıyaların Türk eşrafından haraç veya kaçırdıkları çocukların karşılığında fidye almaları nedeniyle Yörük Osman kır serdariyken Rum çetelerin takibine çıkıyor ve misilleme yapmak amacıyla Söke'nin Bağlararası bucak merkezi, Balat, Sarı Kemer, Altı Burgaz, Güllü Bahçe ve Özbaş köylerindeki Rumlardan baskıyla haraç alıyordu.⁷² Alınan bu haraçlar; Hacı Naşit Paşa'nın İzmir valiliğine atanmasına neden olacak, bu atamadan kısa bir süre sonra ise devlet ile eşkıya arasında kronik bir güvensizliğin doğmasına sebep olan zeybek katliamı yaşanacaktı.

Kamil Paşa'nın İzmir Valiliği sırasında eşkıyalarla mücadelede başarıya ulaşamayacağı anlaşılınca, Tire eşrafından Hacı Ali Paşa aracılığıyla çeteler affedilmiş ancak birçoğunun silahlarının toplanması mümkün olmamış, zeybeklerin birçoğu çeteleriyle birlikte kır serdarı yapılmıştı. Kamil Paşa'nın görevi sona erince valiliğe olağanüstü yetkilerle Hacı Naşit Paşa (1883-1885) atanmıştı. Hacı Naşit Paşa göreve başlar başlamaz sert bir tutumla çetelerle mücadeleye başlamıştı. Hacı Naşit Paşa İzmir'i eşkıyalardan temizlemek için takiplere bizzat katılmış, her defasında beş-on eşkıya kellesini beraberinde getirip hükümet konağı önünde teşhir etmişti.⁷³ Vilayette adeta cirit atan Rum çeteleriyle mücadele için ise Kamil Paşa'nın geçici valiliği zamanında silahlarını teslim etmeden affedilen çeteler görevlendirilmişti. Kır

⁶⁸ Koca Cerit'in ölümü üzerinden Birgi Merkez Kır Serdalığı'na Çakırcalı Ahmet tayin edilmişti.

⁶⁹ Dural, *age.*, s. 47.

⁷⁰ Yörük Osman, Çakırcalı Ahmet'in çetesinden ayrıldıktan sonra önce Koca Cerit'in, ardından Küçük Cerit'in çetesinde kızanlık yaptığı için Cerit Osman olarak da bilinir.

⁷¹ Yetkin, *age.*, s. 69.

⁷² Osman Zeybek Ödemiş'li olduğu halde haraçların tahsilatının daha rahat yapılabilmesi için Söke'ye yerleşmişti.

⁷³ Yetkin, *agt.*, s. 89.

serdarı zeybekler, eşkıya takibindeyken şikâyetler geliyor, özellikle yukarıda bahsedilen Yörük Osman'ın Rum eşraftan aldığı haraçlar nedeniyle vilayetteki yerli Rumlar şikâyetlerini Yunan hükümeti aracılığıyla Rusya ve İngiltere devletlerine duyurabiliyorlardı. Bu devletler de saraya baskı yaparak ıslahat talebinde bulunuyorlardı. Gelen şikâyetlerden bıkan Mabeyn; affedilmesine rağmen buldukları her fırsatta eşkıyalığa dönen veya kır serdarı olduktan sonra halka eziyet eden zeybeklerin tamamının öldürülmesini emretmişti. Vali Hacı Naşit Paşa, 1883 yılı Ekim ayı başında ilçelerden bütün kaymakamları, sancaklardan da mutasarrıfları vilâyet merkezinde topladı ve onlarla gizlice bir görüşme yaptı. Beş mutasarrıf ve kırka yakın kaymakamla yapılan bu gizli toplantıda her zeybek gerek gezginci gerek yüzde olsun bir gece içinde kendi muhitinde imha edilecekti. Zeybeklerin öldürülmesi için uygun birer bahane bulunacak ve aynı anda yok edileceklerdi. Bu karar doğrultusunda Hacı Naşit Paşa Aydın Mutasarrıfı Necip Paşa'ya bir yazı gönderdi ve Yörük Osman Zeybeği Rum eşkıyalara karşı yapılabileceklerini konuşmak için yanına çağırdı.⁷⁴ Davete icabet eden Yörük Osman, görüşme sonrasında hükümet konağının merdivenlerinde açılan ateş sonucu öldürülmüş, baş kızanı Koca Arap'ın da kafası kesilmişti.⁷⁵ Aynı gün içinde Harputlu Ömer İzmir'de, Bakırlı Mehmet Efe ve Piç Osman Çetesi Manisa-Akhisar'da, Parmaksız Arap Aydın'da, Kürt Mustafa Çetesi Söke'de ve diğer bazı çeteler de buldukları yerlerde yok edildiler. Tüm bu yüze çıkmış kır serdarı zeybeklerin öldürüldüğü sıralarda Çakırcalı Ahmet, Birgi Müdürü İsmail Efendi'nin emriyle Birgi Hükümet Çavuşu Arap Mustafa'yla on zaptiye ve beş kır serdarıyla birlikte eski yataklarından asker kaçağı Mehmet'i yakalamak üzere akşam vakti yola çıktı. Birgi'nin güneyindeki Gedik kısığından geçtikten sonra, Ahmetçiler deresine yakın Sarıtaş mevkiinde mola verildi. Çakırcalı Ahmet yatsı namazını kılmak üzere kuyu başında abdestini alıp namaz kılarken Zaptiye Boşnak Hasan, Çakırcalı'nın kollarını sardı ve diğer zaptiyelerle beraber yere yatırdı. Zaptiyeler kollarından tutarken Boşnak Hasan, Çakırcalı Ahmet'in kafasını kesti. Öldürülen zeybeklerin kesik kafaları hükümet konaklarının kapılarına çivilenerek günlerce teşhir edildi. Vali Hacı Naşit Paşa'nın gerçekleştirdiği bu kanlı operasyon, Ege Bölgesi'nin eşkıyaları için bir dönüm noktası olmuştu. Görev başındaki kır serdarlarının devletin hışmına uğraması nedeniyle "Osmanlı'ya inanılmaz", "Kahpe Osmanlı", "Kancık Osmanlı" deyişleri zeybeklerin zihnine iman gibi işlenmiş, yaşanan şüphe ve korku nedeniyle yedi sene sonra Toscalı (Köselioğlu) Zeybek dağa çıkana dek ciddi bir

⁷⁴ "Aydın Mutasarrıflığına,

...Osman Efe ile birlikte vilayetimiz dâhilinde dolaşan Rum eşkıyalarının imhaları için kendileriyle hususi surette görüşmek ve de birkaç gün bizim misafirimiz kalmak suretiyle ve maiyetleriyle birlikte vilayet makamında bekliyorum". Teşrin Evvel (Ekim) 1883" İzmir Valisi Hacı Naşit Paşa.

⁷⁵ Kızanların yedisi kahve ocağına sığınmışlar ve saklandıkları yerden teslim alınıp, hapisaneye götürülmüşlerdi. Çıkarıldıkları mahkeme sonucunda beş ve yedi sene gibi cezalara çarptırılmışlardı.

eşkîyalık olayı yaşanmamıştı. Pusuya düşürülüp öldürülen zeybeklerden sonra gelen bir sonraki kuşak, Aydın vilayetinde çok kan dökmüş, ayrıca bu güvensizlik nedeniyle kır serdarı olacak zeybekler af protokollerine daha temkinli yaklaşmışlar, kır serdaryken de tekrar dağa çıkma ihtimallerini düşünerek olabildiğince çok dünyalık/haraç toplamaya çalışmışlardı.

Kır serdarlığı görevindeyken düşmanlarını yok etmek için yetkilerini ve gücünü en cüretkâr şekilde kullanan isim şüphesiz Çakırcalı Mehmet Efe'dir. 1904 senesindeki ilk affında Kır serdarı Çakırcalı Mehmet, resmi görevli olmasına ve devletten maaş almasına rağmen, yönetimin emirlerini dinlemiyor, başına buyruk hareket ediyor ve nerede olduğunu kimseye söylemiyor, kimseye hesap vermiyordu. Arnavutlara olan düşmanlığından dolayı, dolaştığı yerlerde Arnavut görevli bulundurulmamasını istiyordu. 1904 yılının Haziran ayında Çakırcalı Mehmet'in düşmanları Çamlıcalı Hüseyin, İnce Mehmet ve Kaymakçılı İsmail çetelerinin Kaymakçı köyünü basıp kız kardeşi Fatma ile onun küçük oğlunu öldürünce kır serdarı Çakırcalı Mehmet kızanlarının yanına Yüzbaşı Hafız İlhami ve Ödemiş'teki Bayındırlı Mehmet Efendi'nin müfrezelerini yanına alarak çeteleri takibe çıkmış ancak ele geçirememiş, izlerini kaybetmişti. Çakırcalı Mehmet takip sırasında düşmanlarını bulamamanın acısını halktan çıkarıyor, Sarıtaş mevkiinde milli kıyafetlerini giymiş bir Arnavut çoban ile karşılaşınca "Bu pezevenk Arnavut, Çamlıcalı'ya ekmek vermiştir" deyip tüfeklerin dipçikleriyle çobanı dövdürtüyor, Kurucuova köyüne giderek bu köyde oturan Kaymakçılı İsmail'in yeğenini öldürüyor, kendisine Çamlıcalı Çetesi ile bağlantılı olduğu söylenen Dumanlıoğlu Ömer Ağa'yı bağlayıp bayıltana kadar dövüp evini soyuyor, Çamlıcalı Çetesinden Siyekli Mehmet'in kardeşi Yörük Ali'yi döverek öldürüp cesedini çukura atıyor ve halkın şikâyetçi olmaması için de onları tehdit ediyordu.⁷⁶ Nitekim bölgedeki eşkıyalık olaylarını araştırmak için İstanbul'dan gönderilen Kaymakam Servet Bey hazırladığı raporda, "Çakırcalı'nın afta iken son derece pervasız davrandığını, kır serdarı olan Efe'ye yapması gereken işleri emretmek için Kaymakam, Binbaşı ya da Yüzbaşı'nın Çakırcalı'nın ayağına gittiğini, Çakırcalı takip görevini zeybek kıyafetiyle sürdürdüğünden bu kıyafeti giymemesi rica edildiği halde söz dinlemediğini" belirtmiş ve "Çakırcalı'nın eşkıya gibi davranıp sorumlu olduğu bölgede bağımsız çalıştığını" yazmıştı.⁷⁷ Artan şikâyetler nedeniyle saraya gönderilen birçok şikâyet jurnalinden sonra 21 Nisan 1905'te vilayetten saraya gönderilen bir raporda, Çakırcalı Mehmet'in kır serdaryken halka yaptığı eziyetlerin ve disiplinsizliğinin önüne geçebilmek adına bir çare olarak kır serdarlığı maaşının kesilmesi gerekliliğini bildirmişti.⁷⁸

⁷⁶ Dural, *age.*, s. 173.

⁷⁷ Yetkin, *age.*, s. 100.

⁷⁸ BOA, BEO. 2555/191597: 15 Safer 1323/21 Nisan 1905.

Bu teklifin hemen ardından Çakırcalı Mehmet'in 23 Nisan'da Salihli'ye bağlı Manastır köyünde bir çocuğu öldürmesi⁷⁹ ve 25 Nisan'da eşkıya takibindeyken Alaşehir'in Burhan Beldesi muhtarını öldürüp bir kadını dövmesi⁸⁰ ve her iki olayda da hükümete haber vermemeleri için köylüleri tehdit etmesi nedeniyle maaşı kesilmişti. Maaşının kesilmesi ve düşman çetelerin affedilmesi nedeniyle Çakırcalı Mehmet 30 Nisan'da tekrar dağa çıkıp eşkıyalığa başlamıştı.

Çakırcalı'nın düşmanlarından İnce Mehmet, 1906 yılının Ağustos başında, tüm suçları affedilerek Bademiye'ye kır serdarı yapılmıştı. Göreve başlar başlamaz ilk iş olarak Bademiye eşrafından Semerci Hacı'nın oğlu Hacı Mehmet'in kızını zorla kaçırmış, imamı çağırıp zorla nikâh kıydırmıştı. Ardından köyün inzibat işlerini eline almış ve köylüden çeşitli bahanelerle para toplamaya, vermeyenleri de köy meydanında dövmeye başlamış, güçleri ve itibarları nedeniyle dayakla hakkından gelemediği bazı zenginleri de soydurmak için eşkıya Sarioğlu'nu üç kızanıyla Bademiye sınırına çağırarak hedef gösterip eşkıyaları soygun işiyle görevlendirmişti. Ardından Karcıoğlu'nun (Kapıcıoğlu) hacca gitmek üzere biriktirmiş olduğu kırk Osmanlı altınını da elinden almıştı. Kır serdarının eziyetlerinden bunalan köylüler, Ödemiş'e gidip İnce Mehmet'i kaymakama şikâyet etmişler ve altlarına imza attıkları bir şikâyet dilekçesini teslim etmişlerdi. Kır serdarı ile çıkar bağı olan Kaymakam, dilekçeyi Yüzbaşı Arnavut Zaptiye Ağa'sına havale etmiş, yüzbaşı da dilekçeyi Bademiye asayişine memuren gönderdikleri dostu kır serdarı İnce Mehmet'e vermişti. Efe dilekçeyi imama okutup içindekileri öğrenince, bu sefer kendisini şikâyet eden ve dilekçede isimleri bulunan köylüleri bulmuş, sokak ortasında hepsini falakaya yatırmış, o günden sonra da baskılarını daha da arttırmaya başlamıştı. Bunun üzerine köyün zenginleri aralarından iki kişiyi seçip "Bizleri bu zalim adamın elinden kurtarın, yoksa Bademiye köyü dağılacak" yazılı ikinci bir dilekçeyi gizlice İzmir'de Vali Kâmil Paşa'ya ulaştırmışlardı. Kamil Paşa'nın emriyle İzmir Jandarma Alay Kumandanı Arnavut Hayrettin Bey ve merkez bölüğüne bağlı mülhakattan Seyyar Jandarma Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Arnavut İsmail Ağa, kır serdarı İnce Mehmet'i öldürmek için görevlendirilmişti. 28 Ağustos 1906 tarihinde Arnavut İsmail Ağa, yanında on beş Arnavut kır serdarıyla birlikte Bademiye'ye gidip İnce Mehmet'i mahkeme salonuna sohbet etmeye çağırmıştı. İnce Mehmet haberi alınca silahlanmış ve hasta olan Kedi Veli'yi evde bırakıp diğer kızanlarıyla mahkemeye gitmişti. Sohbetin ardından karşılıklı üzüm yerlerken İsmail Ağa aniden İnce Mehmet'in iki bileğinden tutup kendine çekip yere düşürmüştü ve altına almıştı. İnce Mehmet hızlıca sağ elini kurtarmış ve belinden Browning

⁷⁹ BOA, Y. EE. KP. 24/2364: 17 Safer 1323/23 Nisan 1905.

⁸⁰ BOA, Y. EE. KP. 24/2368: 19 Safer 1323/25 Nisan 1905.

tabancısını çekip yüzbaşıya üç el ateş edip öldürmüş, Mülazım Ali Efendi de belindeki Çerkez kamasını İnce Mehmet'e sokup onu öldürmüştü. Arnavut kır serdarları da dışarı da kızanlardan Küçük Ali'yi, Çamurcu Osman'ı, efenin yeğeni Mehmet'i ve Pirim Mustafa'yı öldürmüşlerdi. Ahadoğlu Mehmet kaçmayı başarmış,⁸¹ İnce Mehmet'in evinde hasta yatan Kedi Veli ise silah seslerini duyunca İnce Mehmet'in karısının peştamallarını örtünerek kadın kıyafetinde yüzü kapalı olduğu halde sokağa fırlayıp değirmene sığınmış, değirmencinin ihbarıyla yakalanınca bağlanıp kağnıyla Ödemiş'e getirilirken komutanları öldüğü için sinirli olan Arnavutların dipçik darbeleriyle dövüle dövüle öldürülmüştü. Öldürülen zeybekler, Ödemiş Hükümet Konağı önünde ve karşısındaki postahane duvarında birer tahtaya bağlanarak teşhir edilmişti.⁸² Bu ve buna benzer birçok vaka'da "Es-sultânu zıllullahi fil-arz ye'vî ileyhi külli mazlumin" sıfatının hakkı böylelikle verilmeye çalışılmış, kudretini devletten alan kır serdarı yine devlet tarafından cesedi tahtaya çivilenerek cezalandırılmıştı. Böylelikle devletin hem şefkatli bir el hem de keskin bir kılıç olabileceği kullara gösterilmek istenmiş, bunda başarılı da olunmuştu.

Kahramanlık imgeleriyle dolu gurur okşayan ihtişamlı af törenlerinin ve yüze çıktığı halde silahı elinde hesap sorma, sorgulama, tutuklama, dövme hatta öldürme yetkisinin verildiği kır serdarlığı görevinin tek amacı zeybeklerin bireysel yeteneklerinden faydalanmak değildi. Devlet, yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere zeybeğe yasallık kılıfıyla bir nevi "resmi eşkıyalık" sıfatı verirken ince bir siyaset uyguluyor, birbirlerine düşmanlık güden çetelerden birini veya ortak düşmanı olan birkaçını kendi himayesine alıyordu. Zeybeklerle mücadelede net bir şekilde taraf tutuyor, gruplar arasında kendi eliyle kazananlar ve kaybedenler yaratıyordu. Böylece devlet, eski tecrübelerinden aldığı dersleri idari çözümlerle hayata geçiriyor, mevcut çetelerin birleşip işbirliği içinde kitlesel isyanlar çıkarmalarına engel oluyordu. Bunun en somut göstergesi 6 Ekim 1902 tarihindeki çeteler affıdır. Çakırcalı'nın düşmanı olan Köselioğlu, Pesilioğulları, Arap Ömeroğlu, Dağdelenoğlu Mehmet ve Yörükoğlu çeteleri affedilmiş, bu çetelerin üyeleri kır serdarı yapılmış, bu sayede takip kollarının Çakırcalı Çetesi üzerine gönderilmesi amaçlanmıştı. Devlet bu olaydan iki sene sonra ise Çakırcalı'yı affetmiş ve onu kır serdarı yaparak düşmanı olan eşkıya gruplarının üzerine salmıştı. Çakırcalı 1904 senesinde, Bayındır'ı basacağını bildiren Arap Halil Çetesi'ni

---

⁸¹ Ahadoğlu Mehmet, dereyi takip ederek Bıçakçı Gere köyüne varmış, oradan Çerkez köyüne (Ertuğrul) gidip Çakırcalı'nın düşmanı Çerkez Mahmut'ta misafir kalmıştı. Sekiz ay dağlarda yalnız dolaşmış, nihayet Kara Sait Paşa zeybekleri teslim olmaya davet edince, o da diğer bütün zeybekler gibi silahını hükümete teslim etmişti. Ahadoğlu şöyle demişti: "Ben dayım Adagümeli Hacı Mehmet Ağa'ya sığındım, onun delaletiyle kaymakama gidip teslim oldum. Divan-ı harbe verildim, divanı harp bana büyük bir ceza verdi (ölüm cezası). İzmir Mahpushanesi'nde cezamı çekerken, hürriyet ilan edildi, Jön Türkler geldiler, mahpushane kapılarını açtılar bizi (ne kadar cezalı adam varsa) serbest bıraktılar." Bkz. Dural, *age.*, s. 214.

⁸² Dural, *age.*, s. 213-214.

yakalayıp hükümete teslim etmiş ve Salihli’de eşkıyalık yapan İsmail Çetesini de takibe almıştı. 30 Nisan 1905’te tekrar dağa çıkan Çakırcalı 7 Nisan 1906’da Koca Hüseyin ve Ali Molla Çetelerinin birleşip Nazilli civarında yol kesmeye başlamalarının ardından artan eşkıyalık olayları nedeniyle tekrar affedilmişti. Vali, Çakırcalı’yla af işini görüşen Tahir Bey’e gönderdiği bir mektupta “diğer çetelerin ele geçirilmesi için takip müfrezelerinin işlerinin hafiflemesinin gerektiğini, bunun da Çakırcalı’nın bir iki sene süreyle affi sayesinde gerçekleşeceğini yazıyordu.”⁸³ Sonuçta Çakırcalı 16 Nisan 1906’da tekrar affedilmiş, ancak dört ay sonra tekrar eşkıyalığa başlamıştı. 1907 yılının yazında üçüncü kez yüze çıkan Çakırcalı, 11 Eylül 1909’da tekrar dağa çıkmış, bunun üzerine 30 Eylül’de Vali Mahmut Muhtar Paşa Çakırcalı’nın düşmanlarından Koca Mehmet’i, Çamlıcalı Hüseyin’i ve Gökdeli Mehmet’i kır serdarı yaparak Çakırcalı’nın takibine çıkarmıştı. Uygulanan yöntem eskidi ama işe yarıyordu. Yöneticiler bir çeteden kurtulmak istediği zaman çetelerin birbirlerine karşı düşmanlıklarından faydalanıp eski yaraları kaşıyor ve dengeleri muhafaza ediyordu. Galip Hoca takma adıyla Milli Mücadele’nin örgütlenme safhasında Batı Anadolu’da zeybek çetelerini birleştirmeye çalışan Mahmut Celal (Bayar) Bey, 15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinin ardından Tire Kahrat’ta yaptıkları gizli toplantıda bu uyuşmazlığı, şu sözleriyle ortaya koyuyor ve Osmanlı’nın yüzyıllardır eşkıyaya karşı sürdürdüğü Ali Cengiz oyunlarını tersine çevirmeye çalışırken bir nevi yeni bir dönemin ve bakış açısının habercisi oluyordu:

“Öteden beri zeybekler arasında birbirini çekememezlik ve kan davaları vardı. Kamalı Efe, Çakırcalı Efe, bilmem ne efe takımlarının bir araya gelmeleri zor bir işti. Bütün iptidai insanlar gibi, bunlar da bu zaafa kendilerini kaptırmışlardı. Yanık Halil İbrahim Efe’ye fazla güvenir görünmek, ön vermek Gökçen’i işten uzaklaştırabilirdi. Çünkü Yanık Halil İbrahim Kamalı Kolu’ndan, Gökçen ise Çakırcalı Kolu’ndandı. Bunlar birbirinin rakibi idi. Uzlaştırılmaları lazımdı.”⁸⁴

1914 senesinde, I. Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde, genel seferberlik ilan edildiği sıralarda Batı Anadolu’da eşkıyalığın ortadan kaldırılması için hamle yapılmış ve Tire-Ödemiş bölgesinde Jandarma Yüzbaşı Edip Bey’in⁸⁵ komutasında seçkin zaptiyelerden oluşan bir takip müfrezesi oluşturulmuştu. Bu sırada Tire eşrafından Mehmet Ağa, Gökçen Hüseyin

---

⁸³ Yetkin, *age.*, s. 110.

⁸⁴ Bayar, *age.*, s. 75.

⁸⁵ Jandarma Yüzbaşı Edip Bey, eşkıya takibi sırasında tıpkı bir zeybek gibi uzun süre dağlarda gezindiği için zamanla Sarı Edip Efe olarak anılmaya başlamıştı.

Efe'nin yüze çıkmak istediğini Celal Bey'e iletmişti.⁸⁶ Celal Bey durumu Vali Rahmi Bey'e bildirmiş, O da takip müfrezesi kumandanına sormak gerektiğini söylemişti. Edip Bey'le karargâhta görüşülmüş, o da affi kabul edince Gökçen Efe ile Tire'nin Güme Dağı'nın tepesindeki bir düzlükte geceye doğru buluşulmuştu. Gökçen Efe artık içinde bulunduğu hayata son vermek ve yüze çıkmak istediğini söylemiş, yüze çıkmak içinde şu şartları sunmuştu:

1. Çetesiyle birlikte umumi ve hususi haklar bakımından tamamıyla affa mazhar olacaklar,
2. Hepsi silahlarıyla gezecekler,
3. Oturdukları köye jandarma girmeyecek,
4. Yüze çıkma töreni Tire'de yapılacak ve Celal Bey de orada olacak,
5. Bu şartların kabulü için padişah'ın iradesi alınacak,
6. Hükümet isterse kır serdarı adı altında eşkıya takibinde kullanılacaklar.⁸⁷

Celal Bey, af konusunda güvence vermiş, düşmanları olduğu için silahlarını teslim etmemelerini kabul etmiş, fakat kır serdarlığı konusunu “Kumandan lüzum görürse takipte kendisine yardım edersiniz” diyerek geçiştirmiş, oturdukları köye devlet görevlisi girmemesi isteğini ise reddetmişti.⁸⁸ Artık devir ve şartlar değişmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski komitacı kadrosu Balkan dağlarında Bulgar çete kovalarken edindikleri tecrübelerle Meşrutiyet sonrasında kır serdarlarının saltanatını sona erdirmişlerdi. İttihatçılar 3 Ekim 1909'da Men-i Şekavet Kanunu ve 21 Eylül 1910'da ilan edilen İdare-i Örfiye ile hukuksal yaptırımlarla örülü bir sıkıyönetim döneminin ardından eşkıya Kara Ali'yi ulu orta asmışlar, bölgenin en korkulan eşkıyası Çakırcalı Mehmet'i de öldürüp kafası ve elleri kesik, göğüs derisi yüzülmüş cesedini bacaklarından aşağı sarkıtarak güç gösterisi yapmışlardı. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında girdiği I. Dünya Savaşı, Batı Anadolu'da evine geri dönemeyen asker kaçaklarının dağa çıkışına ortam hazırlamış, savaş sonrası dağdaki bu eşkıyaları vatan savunması adına kullanmak yine eski İttihatçılara ve Teşkilat-ı Mahsusa'cılara kalmıştı. Kuva-yı Milliye örgütlenmesiyle bir araya gelen zeybekler düzenli ordu saflarında kazandıkları başarılar nedeniyle Cumhuriyet sonrası affa uğramışlar ve kültürel bir zenginlik olarak hatıralarda kendilerine yer edinmişlerdi.

Kaynaklar

⁸⁶ Mehmet Ağa, af görüşmesinden sonra kendisinin yatak olmadığını ve yüze çıkmak için zorla kullanıldığını söylemişti.

⁸⁷ Bu şartlar Çakırcalı Mehmet Efe'nin hükümetle yaptığı anlaşmaların hemen hemen aynısıydı ve zeybekler bunu bir adet haline getirmişlerdi.

⁸⁸ Bayar, *age.*, s. 15.

- Adak, Ufuk, 19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.
- Ahenk, 23 Ağustos 1908/10 Ağustos 1324.
- Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâlî İsyamları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Barkey, Karen, *Eşküyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Zeynep Altıok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ekim 1999.
- Bayar, Celâl, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, Sabah Kitaplığı, İstanbul 1997.
- BOA, BEO. 2555/191597: 15 Safer 1323/21 Nisan 1905.
- BOA, DH. MKT. 1556/66: 1306/1888.
- BOA, İ. HUS. 112/1321/L-074: 17 Şevval 1321/6 Ocak 1904.
- BOA, Y. EE. KP. 24/2364: 17 Safer 1323/23 Nisan 1905.
- BOA, Y. EE. KP. 24/2368: 19 Safer 1323/25 Nisan 1905.
- BOA, Y. EE. KP. 27/2662: 27 Zilhicce 1323/22 Şubat 1906.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*, (çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2002.
- Dural, Halil, *Bize Derler Çakırca 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Efeler*, (yay. hzl. Sabri Yetkin), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), *Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (Orh-I)*, Ankara Genel Kurmay Basımevi, 1994.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), *Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (Orh-II)*, Ankara Genel Kurmay Basımevi, 1994.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), *Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (Orh-III)*, Ankara Genel Kurmay Basımevi, 1995.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), *Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (Orh-IV)*, Ankara Genel Kurmay Basımevi, 1995.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), *Osmanlı Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (Orh-VII)*, Ankara Genel Kurmay Basımevi, 1995.
- Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, (çev. Ali Berktaş), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.
- Griswold, J. William, *Anadolu'da Büyük İsyam (1591-1611)*, (çev. Ülkü Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

- Hobsbawm, Eric J., *Eşkîyalar*, (çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, 1. Basım, İstanbul 2011.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, 3. Cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2011.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1983.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (M.M.Z.C.), C.1, İctima (İ), 137, 5 Ağustos 1325.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Birey ve Toplum Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1985.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Birey ve Toplum Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1995.
- Naskali, Emine Gürsoy-Altun, Hilal Oytun (ed.), *Hapishane Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.
- Şen, Ömer, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*, Kapı Yayınları, 1. Basım, Nisan 2007.
- Uluçay, M. Çağatay, *Atçalı Kel Mehmed*, Ötüken Neşriyat, 2 Basım, 2013.
- Üsküp, Şeref, *Çakıcı Efe*, Hür Efe Matbaası, İzmir 1975.
- Yavuz, Behiç Galip, *Zeybekler Tarihçeleri, Özellikleri, Türküleri ve Ödemiş Zeybekleri*, Atatürkçü Düşünce Derneği Ödemiş Şubesi Yayınları: 4, 1. Baskı, İzmir 2006.
- Yetkin, Sabri, *Batı Anadolu'daki Eşkîyalık Olaylarının Yapısal Bir İncelemesi (19. Yüzyılın Son Çeyreğinden Balkan Savaşına)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.
- Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkîyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2003.
- Yıldız, Gültekin, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kurtuluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2012.
- Yıldız, Gültekin, *Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2009.